

IZ DNEVNIKA

15. februar. — U dva sata izjutra Druga brigada je krenula dalje — pravac Neretva. U sklopu opšteg ofanzivnog plana naših divizija, brigada će imati svoj zadatak na komunikaciji Mostar — Sarajevo. Preko prevoja visokog 1.400 m, između planina Čvrsnice i Čabulje, Karamanovim klancem i dolinom Drežanke, prebaciće se naša divizija na Neretvu, na kolski put i prugu, sa zadatkom diverzije velikih razmjera i uništavanja neprijateljskih garnizona duž komunikacija.

U svježe februarsko predzorje kreću se kolone jedna za drugom, kreću se komore, prateća oruđa, manje i veće jedinice. Sve se to pomiče uz strme brdske staze, bez buke, tiho, sigurno, neodoljivo. Čuje se samo topot pretovarenih konja koji se penju uz oštri kamenjar. Protivkolski top rastavljen je na dijelove i natovaren na konje. Glavni dio od 140 kg natovaren je na jednog konja koji se pod snežnim teretom ugiba. Kreću naprijed i naša i Četvrta crnogorska brigada, a Dalmatinska i štab divizije doći će za nama.

Kuriri bataljona iz prethodnice saopštavaju:

— Na planini je snijeg. Konji neće moći.

Dovraga, onda nećemo moći ni svi mi! No, ipak, ide se na prijed. Partizani sve mogu!

Počinjemo već da gazimo suvi planinski snijeg, nešto pro-mrznut. Penjemo se sve više. Svuda okolo već se širi bijeli pokrivač koji u ranom praskozorju odiše oštrom planinskom svježinom.

Prvi prevaljeni tovari zakrčuju nam sniježnu stazu. Drugovi priskaču u pomoć, podižu zavaljenog konja, brzo toware i kreću dalje. Pješaci grabe naprijed, prolaze tovarne kolone, hitaju da se što prije dočepaju vrha.

Na vrhu sam prilegao umoran pored staze. Odayde počinje spuštanje niz strme padine i klance obronaka Čvrsnice i Čabulje. Malo ću se odmoriti, da bih zatim nastavio.

Đavolski je ovo put! Sigurno nikad niko nije pomislio da će se ovuda prebacivati čitava divizija. Put, ili bolje reći kozie staze, provlači se uvalom strmog kamenitog klanca, nabijenog nanosima snijega sa obližnjih obronaka.

Umorne noge duboko upadaju, ljudi i konji spotiču se, padaju nazad i naprijed, ustranu i sjedaju; snijeg se kruni pod nogama, propada se. U sumraku klanca i još neprotekle noći ljudi ne vide duboko utrtu stazu, kotrljaju se niz sniježne brežuljke, preko panjeva i kamenja koje pogdjegdje viri između smetova.

Pored staze konj, odmah do njega samar — stoje napušteni. Malo dalje u sniježnom kanalu, kroz koji se kotrlja ogromna kolona, ispriječilo se ostavljeno, dalmatinsko magare, ravnodušno prema svemu što se događa. Ustranu je skrenulo šilježe, upalo u snijeg i cepti na jutarnjoj studeni.

— Ih, ljudi, ovakvog puta nijesam doživio još — kaže jedan komordžija, petljajući se nešto oko konja čije su prednje noge potonule u snijeg.

— Vraga! Sto si stao? Zakrčio si čitavu kolonu — ljuti se neko iza njega.

— Vezu, drži vezu, više opet neko.

— Ajme meni! jauče neki Dalmatinac koga je pritiskao konj uz sniježni obronak! Pomozite drugovi, brže.

— Ama, kako se zove ovaj klanac, ljudi božji, dokle će trajati ovo spuštanje?

— Zove se »Vražji klanac« — sjetio se neko da mu odgovori, nalazeći da je to najprikladnije.

— I jeste vražji, vrag ga odnio!

I tako neprestano sve niže i niže, spuštamo se niz strmu provaliju klanca, putem i besputicom, po snijegu i kroz snijeg, žureći da se što prije dočepamo kopna, da nogom što prije stanemo na čvrsto tle.

Već smo se dosta spustili. Snijeg je manji, ali je sad poledica. Pored puta zastali dijelovi bataljonske komore, iščekujući se.

Na putu stoji natovareni konj, a pored njega u snijegu mladi Kordunaš.

— Druže, što si stao? Ljuti se jedna drugarica koja je naišla.

- Čekam svoj bataljon, drugarice!
- Nemoj da ga čekaš tu, tvoj bataljon je zaostao.
- Nije drugarice, ide on, čekam ga.
- Zaostao je kažem ti, bježi s puta!
- Zašto da bježim? Prođi, ako ti se ide!
- Sto si tako drzak? Napravi put da prođemo.

Ljudi su se tako zamorili, postali su nervozni, spremni i da se svađaju.

Hvala bogu! Već jednom da naiđemo na tvrdi šljunak, da malo predahnemo od neprekidnog kotrljanja. U praskozorje oštri vrhovi brda s jedne i druge strane štrče put neba.

Pred nama se pojavljuju prve seoske kuće, vodenica potočara, pitome vočke, loze i smokve — znak da smo sišli u pojas u koji dopire topli dah mora. Nadomak smo sela Striževa, koje se nalazi na 200 m nadmorske visine. Ona jasno govori koliki smo napor uložili silazeći sa sniježnih vrhova.

Po kućama i šumarcima smjestile se jedinice naše i Četvrte crnogorske brigade.

Po uskom seoskom puteljku mladić tjera desetak goveda. Ekonom jedne crnogorske čete pritrčava, hoće da odvede jedno crno june koje bježi pred njim.

— Tele je moje, kažem ti! više glasno da ga svi čuju. Moje je, poznajem ga po šari na čelu.

— Nije tvoje, naše je, brani se mladić i žurno tjera goveda naprijed.

— Jest moje, jest! Sta ću skuvati danas četi za ručak?

— Sto nijesi, druškane, bolje pazio gdje je tvoje june?

— Druže komesare, otjera mi june, presudi ti.

— Neka vas đavo nosi s junetom! više komesar jedne čete. Oko čega se svađate? Goni naprijed, ti mladiću, a ti pazi drugi put bolje.

Tako je riješeno ovo važno pitanje.

Ispod sela šumi rječica i kotrlja se dubokom klišurom, tamo put Neretve. To je bistra Drežanka, koja protiče kroz Drežnicu i ulijeva se u žurnu Neretvu. Drežnicu večeras napada naša brigada. Poslije njenog likvidiranja nastavlja se akcija duž čitave pruge od sela Bijele pa sjeverno sve tamo do Jablanice, Rame i Konjica.

Po vedrom danu ulazimo u Striževo. Seljaci u fesovima i zabradene žene presreću nas i prijateljski pozdravljaju. Prošle jeseni četnici su ovdje napravili čitav pomor. Samo u jednoj kući spalili su dvadeset pet osoba.

Neispavan, legao sam da prodrijemam malo na kukuruznoj ovršini koju sam svalio sa stoga pred kućom. Toplo sunce grije mi leđa i još više me uspavljuje. Tek što sam sklopio sanjive oči, neko iz sela glasno kriknu »Avion!«

Dolazeći preko šiljastih vrhova, nad selo je nadletjela tromotorna »savoja«, čiji je reski zvuk odjekivao strmim dubodolinama. Očigledno, bili smo otkriveni. Prije našeg dolaska, ispred patrola pobjeglo je nekoliko seljaka, »katolika«, koji su javili o primicanju naše vojske.

Jedanput, dvaput nadletio je tromotorac, tražeći cilj i smeštajući se kao kvočka kad se gnijezdi. Predosjećajući bombardovanje, skoćih hitro i podoh ustranu.

— Ne tamo, bježi dolje — doviknuše mi drugovi koji nagoše ka potoku.

Htjedoh se povratiti, ali je već bilo kasno. Pogledah prema avionu koji je već s juga bio uzeo pravac. U istom trenu na suncu bljesnuše kugle, jureći uz oštar zvižduk strahovitom brzinom. Mahinalno sam pao na zemlju. I ranije sam doživljavao bombardovanje, ali ovako neposrednu opasnost još nijesam nikad osjetio. Priklonivši glavu zemlji čekao sam da bombe padnu. Nijesam imao vremena ni da razmišljam, a već su se strahovitim silinom sručile u brijeg više moje glave. Odjeknu eksplozija koja mi nije izgledala tako strašna kao onaj zlokobni zvuk i neodoljiva silina s kojom padaju ove ubitačne kugle tražeći žrtve.

Zasu me prašina, a jedan kamičak lupi po glavi. Ipak, ostao sam čitav. Kada se avion spremao da ponovo ispusti smrtonosni tovar, skoćio sam i brzo pošao da se sklonim.

Pade druga pa i treća bomba i avion se udalji.

Žurno se spremamo za pokret. Od bombardovanja je poginuo jedan borac iz Četvrte proleterske (crnogorske) brigade, a nekoliko ih je ranjeno.

Sunce osvetljava put i visoke sniježne vrhove koji se dižu nad našim glavama. Veličanstvene senke vrhova padaju na tamne dubodoline, zakriljujući niže vrhove i kose. Ovo su jedinstvene prirodne ljepote. Naša kolona se polako kreće naprijed. Brza Drežana šumi i pada, kao da i nas požuruje.

— Tu smo — kaže komandant, prolazeći pored kolone konja i komore.

Odjednom čuju se mitraljeski rafali. Naš 2. bataljon koji ima zadatak da likvidira stanicu, stigao je već i otpočeo napad.

— Prateća četa naprijed — prenosi se komanda. Protiv-kolac neka požuri!..

Vatra nije jaka ali ne prestaje. Sve su jedinice zastale na uskom putu u klisuri, čekajući da se likvidacijom stanice otvori prolaz.

Talijani su u bunkerima . . . Borba se nastavlja. Eksplozije bombi i bacačkih mina prolamaju kotlinu Neretve i Drežanke i privremeno zagušuju uporne mitraljeske rafale.

U iščekivanju borbe za stanicu, svratismo u seosku školu pored puta. U zagrijanoj učionici umorni drugovi plegali po podu, naslonjeni jedan na drugog... Mitraljeski rafali i dalje vezu kroz noć, a meci-praskavci, kao po taktu, pucketaju u brdima, spuste se u rijeku, da se namah približe školi.

Kurir nas budi lupom na vratima i ukratko saopštava načelniku štaba:

— Stanica je zauzeta, ali se bunker i još drže!

— Dobro je, neće ni oni dugo — kaže načelnik.

Ostale jedinice moći će sada da se prebace preko rijeke i duž pruge sjeverno do Grabovice.

Jedan borac tumara po mraku predsoblja i pita s vrata:

— Je li ovdje štab?

— Tu je.

— Doveo sam jednog zarobljenog Talijana, uhvatili smo ga na stanici.

Pred sobom gura uplašenog čovjeka u zelenoj uniformi. Talijan brzo pređe pogledom po sobi, kao da traži pomoć.

— Sta je? — postavih mu pitanje da ga trgnem iz tog stanja izgubljenog čovjeka.

Komandanto ! . . . zavapi Talijan i zakorači k meni.

— Nijesam ja komandant, evo ga — pokazah na načelnika.

Komandanto! . . . ponovi on još žalosnije, sklapajući ruke kao da se moli majci božjoj. No amacare, komandanto! . . .

— Macare mi tebe, macare — smije se načelnik.

— No amacare, mama mia! . . . Komandanto! . . . vapio je i dalje.

Počeo je nešto da objašnjava na talijanskom, što je trebalo da znači da je on komunista, da je protiv Musolinija, da nije pucao i drugo.

— Komunisto dobro, dobro — mucao je sav očajan.

Načelnik je naredio da ga odvedu.

— Sta ima novog? — pitamo druga koji dolazi sa ceste.

- Stigli su tenkovi i kamioni u pomoć Talijanima.
— Bogamu, odakle tenkovi sada?! — pita načelnik.

Noć odmiče. Sitna kiša počinje da vlaži prozore. Vatra se prenosi i na drugu stranu rijeke. Jedan mitraljez negdje visoko s desne strane Neretve neumorno ječi. To neki crnogorski bataljon zasipa pridošlu motorizaciju.

— Farovi su se pogasili, ne čuje se više buka motora — saopštava neko.

Zabrinjava nas pridolazak tenkova. Sipajući na nas vatru s druge strane rijeke, omešće brzu likvidaciju stanice, a možda će i onemogućiti prelazak preko Neretve. Bunkereri se još drže, Talijani daju žilav otpor.

Pogledao sam kroz vlažna stakla prozora u pravcu stanice. Tamo je gorjela silna vatra koja je osvetljavala okolna brda. To su naši zapalili stanicu i ostala postrojenja, žureći da ih unište dok je još noć.

16. februar. — Osvanulo je kišno, maglovito jutro. Dobro je, bar nas avijacija neće ometati. U školi vri od žurbe. Jedni dolaze mokri s položaja, drugi ih smjenjuju. Svaki borac shvata da treba dati sve od sebe kako bi se akcija izvela što uspješnije, što brže.

Mitraljeska vatra nešto je slabija. Kao da su se borci u toku noći premorili.

Lune sa položaja na lijevom krilu šalje izvještaj:

»Kolona od 23 kamiona zastala je na drumu dolazeći od Mostara. Mi ćemo sve uraditi da onemogućimo njihov dalji pokret. Talijani su popadali oko druma, mi ih uništavamo«.

Na koti desno više bunkera djeluje mitraljez 2. bataljona. Pokisli borci gaze Drežanku i hvataju se dominirajućih čuka. Kiša neprestano lije. Kamenite vrhove obvila je gusta magla. S druge strane Neretve, na cesti, vidi se zastala kolona sa bijelim krovovima od šatorskih krila.

Naš protivkolac sa obronka prema školi neumorno djeluje. Njegovo štektanje odjekuje stranama i potresa zidove stare škole. Krov jednog kamiona zacrveni se i obvi dimom.

— Pogoden je! — kliču drugovi. Dobro gađa, alai mu vjera!

Izađoh na drum kod našeg topa. Iskupilo se još drugova, na licu im veseli osmijeh. Mladi tobdžija, sav blatnjav, neumorno se saginje oko topa, nišani, namješta granate, ispaljuje.

— Pogodio je i sada, gle, eno se puši! — više jedan drug sav ushićen.

Sa kose stiže poruka komandanta: pojavile su se tankete. Ne djeluju vatrom, treba ih uništiti protivkolcem.

Uskoro zatim, vidimo kako se od Mostara primiču tankete. Jedna, pa druga, pa treća.

— Protivkolac dejstvo! — naređuje komandir Prateće čete.

Grmljavina nam namah zagluši uši. Nad gvozdanim šarenim čudovištem koje se micalo drumom pored kamiona, zadimi se. Top opet grunu. Tanketa se povi, pokuša da se povрати natrag i stade. Protivkolac se još jednom trgnu, mi posmatramo dejstvo.

— Ura, pogodena je, stala! — vičemo svi uglas.

Iz tankete iskaču ljudi: jedan, pa drugi, pa treći, i bježe niz cestu. Sa čuke desno poče da veze mitraljez. Jedan Talijan pade. Ostali se izgubiše u jarku pored ceste.

Iza naših glava zviznuše zrna mitraljeza koji je s vremena na vrijeme djelovao negdje preko rijeke. Eksplozivna zrna zapraštahu lijevo u stijene.

— Sklonite se, drugovi! Što ste se tu poperili? — više komandir. — Gadovi još tuku ! ...

Malo se povismo ustranu da se zaklonimo ali, radoznali, opet se primičemo topu koji stalno gruva.

Jedan kamion poče da se dimi. Došli su i oni na red. Zauzavljani iznenadnim napadom, stajali su poredani na cesti. Posada, popadala pored puta i s vremena na vrijeme otvara vatru na našu stranu. Ali naš protivkolac, pomognut mitraljeskom vatrom, ne prestaje. Na pogodnom kamionu se u početku pojavi mali dim i poče da se diže sve više, dok odjednom ne suknu ogromni plamen.

— Gori! — viknu neko, zapalio se . . .

Plamen je bivao sve veći. Prvo je obuhvatio zadnji dio kamiona, pa se onda prenio na sredinu i zahvatio motor. Svi smo gledali zadivljeno u vatru koja se rasplamsavala. Odjednom poče u kamionu da puca. Prvo, puščani meci, a zatim i bombe. Kamion je bio prepun municije. Od silne vatre koja je već obuhvatala čitav kamion počelo je da grmi. U početku rijetko, pa sve češće, kao da se vodi najžešća borba. Prasak bombi i bacačkih mina miješao se sa neprekidnim grohotom sitne municije. Na svaki prasak bacačkih mina dizao se u nebo ogroman talas plamena, a na sve strane letjeli su usijana parčad i plameni ugarci.

— Samo da obuhvati i drugi kamion ! ... uživali su borci posmatrajući prizor.

Vjetar je povijao plamen u pravcu prednjeg kamiona, ali ga nije mogao dohvatiti.

S druge strane rijetko se čula neprijateljska vatra. Mitraljez koji nas je malo prije uzeo na cilj umuknuo je. A s kamiona je neprekidno bubnjalo.

— Ala će biti prpe Talijanima! — kaže puškomitraljezac Stole. Zivi će pocrkati!

— Ako, tako im i treba! — kaže neki drug, zureći u daljinu.

Sa uzvišice desno ne prestaje paljba naših oruđa. Malo kasnije prenese se naređenje:

— Protivkolac da se prebaci na čuku kod »Grebica«.

— Kako ćemo, konji ne mogu uz kosu? — kaže jedan desetar čija je petokraka na rukavu gotovo otpala.

— Ima da se izgura po svaku cijenu! — čujemo kako prenose sa kose komandantovo naređenje.

Protivkolac se brzo okrenu, drugovi ga preneše preko rijeke, guraju uz strmu stranu.

K nama je došao u školu i komandant divizije Peko. Tu je i štab Četvrte brigade, u iščekivanju da se prebaci na sjeverni sektor, prema Grabovici. Otuda stiže izvještaj: jedan crnogorski bataljon prešao je Neretvu, likvidirao stanicu na Grabovici, zarobio oko 25 Talijana. Akcija se nastavlja.

— Drugovi, kaže komandant divizije, naš položaj je odličan. Kamioni su iznenada upali u klopku i dalji njihov pokret nije mogućan. Bunkereri koji se još drže, moraju biti likvidirani po svaku cijenu. Zatim, pod zaštitom prvog mraka izvršiti prebacivanje skelom preko vode da ih napadnemo s druge strane i onemogućimo im odstupnicu. Mora se izvršiti rušenje mostova i propusta na cesti, da bi se spriječio dolazak pojačanja od Mostara.

Spušta se prvi sumrak. Vatra se pojačava naročito u pravcu bunkera, gde se jedna četa 2. bataljona sprema na juriš, dok se druga, pod zaštitom mraka, spustila na stanicu i otpočela prebacivanje preko Neretve. Skela pod teretom poče da tone, ali je brza Neretva ipak nosi na drugu stranu. Oko glava zviznuše mitraljeska zrna, a zatim bućnuše okolo u vodu. Skela u mraku uporno i nezadrživo, prenosi borce na drugu stranu valovite rijeke, iako desno iz bunkera mitraljezi neprekidno

siju smrt po vodi. Borci se iskrcavaju na drugu obalu, brzo se razvijaju udesno, spremajući se na noćni napad.

Otpoče i napad. Hitro preskačući žbunje i kamenje, borci se privlače cesti, zasipajući je ručnim bombama. Lijevo uz cestu takođe se razvija borba. To je jedna četa iz Četvrte crnogorske brigade zašla sa sjevera i juriša. Sve su bliže i bliže. Snažni glas odjekuje kroz noć:

— Ne pucaj ovamo, Druga brigado! Ovo su Crnogorci! . . .
Juriš desno!

Zatim se prolomi još snažnije: »Naprijed, ura!« . . . Zapraštase bombe, zaciktaše puške i mitraljezi, zaječaše strane u tujnjavi i poklicima. Eksplozije bombi neprestano osvetljavaju maglovitu noć.

A zatim se začas sve utiša, neprijatelj ne daje znake života. Tu i tamo čuje se još po koja puška, to naši borci dokusuruju neprijatelja. Njegov neznatan dio kotrlja se cestom prema Mostaru. Ostaju kamioni sa opremom, ostaju gomile mrtvih i ranjenih. I oko 300 zarobljenih vojnika i oficira.

17. februar. — Nešto poslije ponoći zauzeti su preostali bunker. Bombaši su pokazali čudo od junaštva i vještine. Talijani su se branili očajnički, sve dok im nije nestalo bombi. A tada su naši bombaši izvršili juriš. Bombe su praštale, puško-mitraljezac je neumorno redao šaržere. Talijani su najzad kapitulirali, pošto ih je dvije trećine izginulo. Odjednom, mir je zavladao dolinom Neretve. Ne čuje se više ni jedan pucanj. Sanjivi i umorni borci susreću se u mraku i jedan drugom stežu ruku.

U staničnu krčmu nabila se gomila ljudi. Neki su već pospali po čoškovima, drugi grickaju skamenjeni dvopek o koji zapinju zubi.

U sredini jedan talijanski vojnik. Naši drugovi okupili se oko njega, natucaju nešto što nije ni srpski ni talijanski, nastojeći da se sporazumeju s njim.

— Talijano, šta je?

Preplašeni vojnik zuri, ne razumije šta mu se kaže.

— Mi tebe macare, bre!

— No, amacare, vi dobro! Partidjano dobro, bono partidjano!

— More, pokazaću ja tebi »bono«. Ti sad: »Bono, bono,« a juče si pucao na nas.

— Ne razume, kaže Talijan.

— Talijano, ti fašista — dira ga jedan borac.

— Ne fašista, ne fašista — shvata Talijan o čemu se radi. — Musolini fašista! Musolini amacare, — tu Talijan napravi pokret rukom kao da će nekoga da kolje. — Bono partidjano . . .

Borci su se smejali nesrećnom Talijanu koji se, eto, sada postao bolji partizan od njih.

— Hajd, pjevaj: Avanti, popolo ! . . .

Vojnik je brzo shvatio poslednje riječi i počeo da pjeva talijansku himnu radnog naroda, užasno se naprežući, mlata-rajući rukama, kao da diriguje, hvatajući utisak pjesme na licima boraca.

— Dosta, bre, nemoj da se dereš! — dobacu mu jedan u lice.

— Ne razume, no kapire! — čudi se Talijan i kao da traži značenje onoga što mu se kaže.

U prvo svitanje prevezli smo se Aleksa i ja splavom i pošli na cestu.

— Imaćeš šta da vidiš, kaže Aleksa, koji je već u toku noći prelazio rijeku. To je — talijansko Kosovo.

Kraj same podzide ceste, pored staze koja se penje, prepriječio je put leš jednog vojnika. Lice mu se žarilo u zemlju, a ruke raširio u bespomoćnom očaju. Još nijesmo čvrsto ni stali na cestu, a već su dva ubijena Talijana ležala pred nogama. Pogledah desno i lijevo. Svuda, pored dugog reda kamiona, leže ubijeni neprijateljski vojnici, a krv boji bijeli pješčani put. Malo dalje, jednom dežmekastom bacač je odnio čitavu lobanju. Leš sa pola glave pružao je grozan prizor. Razbijenih glava, slomljenih ruku, krvavih odijela, ležale su s jedne i druge strane kamiona gomile pobijenih Talijana.

— Izrodi jedni, šta su tražili u našoj zemlji! — kaže jedan desetar, koji održava red oko kamiona.

— Svi oni koji su došli da porobljavaju našu zemlju, doživjeće istu sudbinu — dodaje borac koji skuplja zaplijenjeni materijal.

Kamioni su puni. Plijen je ogroman. Jedan kamion natovaren je bacačkom municijom, drugi je pretrpan pušćanom i mitraljeskom. Crvene ručne bombe svuda su prosute oko kamiona. Čitav plijen prenosi se preko rijeke, splav neumorno klizi po vodi, čas na jednu, čas na drugu stranu Neretve.

Bataljoni su već prešli Neretvu i uputili se na nove zadatke. Prvi, sa Pionirskim vodom, rušiće cestu. Najprije će porušiti most na Bijelom potoku, zatim sve propuste, a usto će

prokopati i cestu na više mjesta — da se onemogućí motorizaciji prilaz. Sa desne strane Neretve jedan bataljon će porušiti temeljito željezničku prugu u dužini od pet do šest kilometara.

U rano jutro čula se teška eksplozija nizvodno. To Ješini pioniri ruše željezničku prugu ... Oko dva sata pioniri su porušili i željeznički most na Drežanki. Prvo odjeknuše probne eksplozije koje prekidoše šine, a zatim strašni pucanj zaljulja i same kuće oko nas. Gvozdena konstrukcija očajnički zari svoj prednji dio u zamećenu Drežanku.

— Neka prođe sad — kaže Čukić koji je sve ovo aranžirao kao stari pionir.

Malo zatim Aleksa prikupi »mobu« i pogura zaostali vagon da ga sruši u rijeku. Ali šine su bile iskrenute i vagon se užljebio, pa ni da makne, iako drugovi zapinju iz petnih žila.

Tako se osiguravamo. Pred nama su još mnogi zadaci. Poslije ovoga krenućemo na sjever. Tamo u Jablanici, Rami i Prozoru nalaze se i drugi dijelovi talijanske divizije »Murde«.

Čitav dan prikupljamo zarobljenike. »Crnogorci su zarobili oko 250«, stiže nam izvještaj. Mi smo u bunkerima zarobili svega 13, zajedno sa ranjenim oficijerom. Ostali su izginuli. Oko kamiona i po okolnim brdima naši borci hvataju preplašene Talijane.

— Eno ih, eno ih gore na kosi — viče jedan borac, laćajući se puškomitraljeza.

— Trojka s puškomitraljezom nek pođe gore da ih pohvata — naređuje komandir.

Malo poslije njih trojica vode 25 zarobljenih Talijana, koji uplašeno gledaju u nas.

— Dali su otpor, žali se puškomitraljezac, počeli su da bježe. Pripucali smo, dvojica su odmah pali; tek tada su ostali prišli na naš poziv.

Trojicu nađoše u propustu ispod ceste.

— Izlazite! — viče im jedan borac.

Odozdo se niko ne pojavljuje.

— Izlazite, pobićemo vas!

Opet nikoga.

Jedan proleter opali iz puške preko ulaza propusta.

Tada se pojavi jedna glava.

Talijan se sav tresao. Za njim izidoše i ostali.

— Eviva partidano! — povikaše svi skupa, kao po komandi.

A, »eviva partidano«, ne važi ti sad, gdje si bio ranije?

— No kapire. Eviva partidano! Bono partidano!

— Naprijed marš! — komanduje borac Talijanima.

Vojnici poslušno pođoše.

Zarobili smo ih ukupno oko 350. Među njima je i jedan potpukovnik i još petnaest oficira i podoficira.

18. februar. — Nastavlja se temeljno rušenje puta i pruge kako se neprijatelj ne bi mogao dugo poslužiti njima.

Dva naša bataljona popela su se u Gornje Selo i Jasenjane da osiguraju taj pravac od eventualnog nadiranja neprijatelja. Na tom sektoru pojavili su se četnici. Evo nas ponovo u kontaktu sa ovim izdajnicima. Oni drže selo Ravno koje dominira položajima, a glavne snage su im koncentrisane u selu Bijelo Polje, nekih deset kilometara od Mostara.

— Dobro bi bilo da napadnemo tu bandu i zauzmemo Ravno — kaže komandant. To je mogućan pravac našeg nastupanja pa ga treba osigurati.

Stab prihvata prijedlog i brzo izdaje naređenje 3. bataljonu da u toku noći izvrši pokret.

Stab divizije poslao je jednog zarobljenog talijanskog oficira u Mostar sa prijedlogom za razmjenu. Mi tražimo političke zatvorenike i internirane drugove za koje ćemo dati odgovarajući broj zarobljenih talijanskih vojnika i oficira. Pregovore će sa naše strane voditi Branko koji će tražiti da i sam ide u Mostar.

I mi smo se preselili na Jasenjane. Dobro sam se oznojio dok sam se sa ceste popeo u selo. Ovdje na brdu čovjek se osjeća sigurnijim. Pogled obuhvata širi vidik golih hercegovačkih brda, a jugoistočno u daljini bijele se sniježni vrhovi Veleža.

Jasenjani su siromašno hercegovačko selo, nastanjeno Hrvatima i muslimanima. Kamene kućice pribile su se uz goli kamenjar. Dok sam se još peo uz brdo avioni su bombardovali selo. Ranjeno je nekoliko naših boraca iz komore jedne čete, a i jedan sredovječni seljak pošto mu je avionska bomba provalila krov. Jedno parče mu je probilo čelo i zadržalo se. Iz rane je lopila krv i dok je bataljonska bolničarka čistila duvan zalijepljen na ranu, on je bolno ječao.

19. februar. — I danas su cijeli dan nadlijetali i bombardovali selo. Treći bataljon je očistio u noćnoj akciji Ravno od

četničkih bataljona koji su se razbjegli čim se pojavio naš bataljon. Ostavili su veliki plijen. Došli smo i do jednog minobacača. Pošto je Ravno u našim rukama, Talijani bombarduju i njega.

Mi smo još rano izašli izvan sela i našli sklonište u kamenjaru suprotnom od pravca nadlijetanja aviona. Odatle, ne baš sigurni, posmatrali smo kako pretovarene »savoje« prosipaju ubitačni teret.

I pored sve opreze, poginuo je Marko, član našeg Politodjela. Poginuo je tako brzo i nenadno da nas je sve potreslo. Naime, cio dan smo bili izvan sela, a uveče u sam sumrak vratili smo se u kuću, nadajući se da nas avioni više neće uznemiravati. Međutim, tek što smo ušli, od Mostara se začu glomazni tromotorac. Po zvuku motora smo ocijenili da nosi teške bombe.

Udoh u izbu i legoh pored zida. Ostali drugovi brzo prilagoše gdje je ko mogao. I Marko pođe. Ali već sa vrata opazi da je već kasno sklanjati se. Povratio se, ali nije stigao ni do sredine sobe, a na krov se sruči avionska bomba. Odjeknula je strašna eksplozija. Više od 50 bombi palo je okolo. Prašina i dim zasušu mi lice. Drug koji je ležao do mene povika:

— Ranjen sam!

Odjednom kroz daske, odozgo kroz pod poču nešto da curi u izbu. Iz sobe, dok se još grmljavina nije ni stišala, kričao je Aleksa:

— Drugovi, pogibe Marko ... Marko! ... Marko! ... pokušao je da ga dozove. Ali se on nije odazivao.

Krv je i dalje curila kroz pod i slijevala se na konjsko đubre.

Brzo smo se izvukli iz svojih rupa. U sobi, na podu, ležao je Marko u samrtnom ropcu. Usijano parče probilo mu je lobanju i žarilo se duboko u mozak. Izgubili smo valjanog druga.

Puniša PEROVIĆ